

СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342. 53 (410)

ДЕВОЛЮЦІЯ Й РЕФЕРЕНДНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФАКТОРИ ОБМЕЖЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ ПАРЛАМЕНТУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Бруслик О.Ю., аспірант
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті системно проаналізовано становлення референдної демократії й деволюції як важливих складових «нової британської конституції». Досліджено їх значення та вплив на основоположний конституційний принцип парламентського верховенства. Робиться висновок, що активне практичне застосування референдумів і реалізація деволюції *de facto* обмежують суверенітет Парламенту, однак *de jure* Парламент усе ще залишається суверенним.

Ключові слова: суверенітет Парламенту, референдум, деволюція, правова основа, практика реалізації, фактор обмеження, угода Сьюела.

В статье системно проанализировано становления референдной демократии и деволюции как важных составляющих аспектов «новой британской конституции». Исследовано их значение и влияние на основополагающий конституционный принцип парламентского верховенства. Делается вывод, что активное практическое применение референдумов и реализация деволюции *de facto* ограничивают суверенитет Парламента, однако *de jure* Парламент все еще остается суверенным.

Ключевые слова: суверенитет Парламента, референдум, деволюция, правовая основа, практика реализации, фактор ограничения, соглашение Сьюэла.

Bruslyk O.Y. DEVOLUTION AND REFERENDUM DEMOCRACY AS FACTORS A LIMITATION OF SOVEREIGNTY UK PARLIAMENT

The legal sovereignty of Parliament was regarded by Dicey as the founding principle of constitution. In the first place, parliamentary sovereignty holds that, in theory at least, Parliament comprising the House of Commons, the House of Lords, and the Sovereign has the capacity to pass or repeal any law without any legal limits. However, the new British constitution has current limits of sovereignty UK Parliament. We examined some of them, such as referendum democracy and devolution, in this article. Devolution and referendum democracy are organically connected with each other and occupy an important position in the construction of a new uncodified constitution of the United Kingdom. If we evaluate the impact of these concepts on the principle of parliamentary sovereignty not from the standpoint of law, but in terms of the fact, that they are important means limiting of a fundamental constitutional principle parliamentary sovereignty.

Key words: sovereignty of Parliament, referendum, devolution, legal framework, practice of realization, limiting factor, the Sewel Convention.

Постановка проблеми. Конституювальним принципом правового статусу Парламенту Сполученого королівства є конституційний принцип парламентського суверенітету (верховенства). Його класичне формулювання було здійснено відомим британським конституціоналістом Альбертом Дайсі (Albert Venn Dicey; 1835–1922) у монументальній праці «Основи державного права Англії. Введення у вивчення англійської конституції» (“Introduction to the study of the law of the constitution”) ще наприкінці XIX – на початку XX ст. Ортодоксальний підхід А. Дайсі до розуміння принципу парламентського суверенітету був сформульований автором так: «Парламент ... має при англійському державному устрою право видавати і знищувати будь-які закони; немає ні особи, ні установи, за якими англійський закон визнавав би право переступати чи не виконувати законодавчі акти Парламенту. Отже, принцип парламентського верховенства з позитивного боку може бути визначений як будь-який

парламентський акт (чи частина його), що створює новий закон, скасовує чи змінює чинний закон, має виконуватися судами. ... з негативного боку, ніяка особа, сукупність осіб, відповідно до англійської конституції, не мають права видавати постанови, які були б не згодні (порушували – *авт.*) із парламентськими актами чи, іншими словами, користувалися б судовим захистом, у супереч парламентському актові» [1, с. 45–46]. Однак в умовах функціонування «нової британської конституції» парламентське верховенство в законодавчій сфері перестало бути абсолютним, оскільки воно нині є обмеженим певними факторами конституційного характеру. Зазначені фактори зумовлюють актуальність статті, її наукову, компаративістську та практичну значущість.

Ступінь розробленості проблеми. Вагомий внесок у дослідження зазначеної проблеми здійснили такі науковці: А. Дайсі (A. Dicey), Дж. Остін (J. Austin), В. Богданор (V. Bogdanor), П. Лейланд (P. Leyland),

Дж. Голдсворсі (*J. Goldsworthy*), Дж. МакЕлдауні (*J. McEldowney*), М. Онішук, В. Шаповал, М. Елліотт (*M. Elliott*), А. Тренч (*A. Trench*) та ін. При цьому постійна практика реалізація й розвиток деволуції та референдної демократії актуалізують нові наукові пошуки в цьому напрямі.

Беручи до уваги цю обставину, **мета статті** полягає в тому, щоб проаналізувати, як саме видозмінюється суверенітет Парламенту Великобританії під впливом зазначених новітніх конституційних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Великий вплив на перегляд сутності цього принципу здійснив розвиток референдної демократії у Сполученому королівстві. А. Дайсі визначав два види суверенітету: юридичний і політичний. Під юридичним він розумів суверенітет Парламенту (короля в Парламенті), а під політичним – суверенітет електорату [1, с. 88–89]. При цьому А. Дайсі не погоджується із позицією Дж. Остіна, котрий під сувереном розумів Парламент (короля й Палату лордів) і електорат, який обирав Палату громад [2, с. 19]. А. Дайсі стверджував, що Дж. Остін, змішуючи політичний і юридичний суверенітет, намагався продемонструвати обмеженість верховенства Парламенту, оскільки коммунери пов'язані довірою, яку на них покладено виборцями [1, с. 89].

Варто відзначити, що в британській науці не достатньо уваги приділено дослідженню питання народного суверенітету. Однак останніми десятиліттями низка науковців здійснили конституційно-правовий аналіз феномена референдуму, наголошуючи при цьому на суперечності його ідеї та принципу верховенства Парламенту. Підвищення уваги академічних кіл до цього питання пов'язане з політико-правовою практикою, яка на сьогодні склалася у Великобританії. Це засвідчує розвиток референдної демократії, що апіорі не може не вплинути на сутність конституційного принципу парламентського верховенства.

У 1973 р. у Сполученому королівстві було організовано перший суб-національний референдум, що проводився в Північній Ірландії щодо подальшого збереження її у складі Сполученого королівства, на якому більшість виборців проголосували за збереження єдиної країни. У 1975 р. був проведений перший загальнонаціональний референдум, що стосувався питання членства в ЄС. Більшість громадян висловилися за продовження членства Сполученого королівства в Європейському співтоваристві. Загалом до сьогодні у Великобританії було проведено 12 референдумів, із яких два загальнонаціональних. Окрім згаданого вище референдуму з приводу членства Сполученого королівства в ЄС, у 2011 р. був проведений загальнонаціональний референдум із приводу зміни виборчої системи. Окрім цього, передбачається, що до кінця 2017 р. у Сполученому королівстві буде проведено ще один загальнонаціональний референдум, який стосуватиметься виходу країни із Європейського Союзу. Про це заявила королева Єлизавета II 27 травня 2015 р. у своїй тронній промові під час відкриття першої сесії новообраного британського Парламенту [3].

Одним із найбільш авторитетних сучасних дослідників референдуму є професор Оксфордського університету Вернон Богданор, який в опублікованій у 2009 р. книзі «Нова британська конституція» (*“The New British Constitution”*) відзначає: «Якщо Парламент є суверенним, якщо Парламент може робити все, що захоче, то він може, якщо так забажає, провести референдум. Що Парламент не може зробити, за однією із версій доктрини парламентського верховенства, юридично зобов'язати себе провести референдум із будь-якого конкретного питання або визнати підсумки референдуму». Далі автор доходить висновку: «Парламент може завжди за бажання ігнорувати результати референдуму, проте це може бути політично нерозумно. Тому референдум у Великобританії, як це здається на перший погляд, може бути лише рекомендаційним, а не юридично обов'язковим» [4, с. 173].

У цьому контексті варто відзначити, що ідея референдної демократії узгоджується із доктриною парламентського верховенства, оскільки на сьогодні немає єдиного акта, що регулював би організаційні питання проведення референдуму, визначав би випадки, у яких потрібно проводити референдум тощо. Якби Парламент прийняв подібний закон, то тим самим юридично обмежив себе, порушивши при цьому одне із ключових положень конституційного принципу парламентського верховенства. Практика проведення референдуму склалася так, що процедура його проведення й усі інші елементи правового забезпечення реалізуються шляхом прийняття спеціального білля вже після того, коли буде прийнято рішення про доцільність проведення такого плебісциту. Наприклад, коли проводився Шотландський референдум 2014 р. про вихід зі складу Сполученого королівства, задля правового забезпечення його проведення був прийнятий спеціальний закон. Мова йде про Акт про референдум щодо незалежності Шотландії 2013 (*“Scottish Independence Referendum Act 2013”*) [5]. Однак також потрібно відзначити, що питання про те, хто наділений правом голосу на цьому референдумі, було визначено окремим законом – Актом про референдум щодо незалежності Шотландії (право голосу) 2013 (*“Scottish Independence Referendum (Franchise) Act 2013”*) [6].

У своєму есе про місце референдуму в британській конституції [7], яке було опубліковане наприкінці лютого 2013 р., професор Вернон Богданор зазначив, що «недавній досвід референдумів у Великобританії передбачає появу нового конституційного звичаю». Автор виділяє два випадки, коли має проводитися референдум. По-перше, перед тим, як значні повноваження можуть бути передані від Вестмінстера, проведення референдуму є обов'язковим. На думку професора В. Богданора, прецеденти, установлені референдумами щодо деволуції в Шотландії (1979 і 1997 рр.), щодо валлійської деволуції (1979, 1997 і 2011 рр.), референдумом Великого Лондона (1998 р.), референдумом щодо Белфастської угоди Північної Ірландії (1998 р.), референду-

мом щодо деволуції в Північно-Східній Англії (2004 р.), розробили звичай, що, у свою чергу, може обмежувати уряд. Згідно з цією доктриною, Вестмінстерський уряд зобов'язаний провести референдум у разі делегування повноважень деволуційним інститутам і буде пов'язаний його результатами.

По-друге, В. Богданор стверджує, що референдум є обов'язковим, коли Парламент розглядає важливі конституційні реформи. Як приклад професор наводить референдум про зміну виборчої системи 2011 р. і майбутній референдум щодо членства в ЄС, який запропонований прем'єр-міністром Девідом Кемероном (*David Cameron*). В. Богданор стверджує, що за допомогою цих референдумів політичні актори створили прецедент, яким породили суспільну надію, що деякі стрижневі питання конституційної релевантності залишаться прерогативою народно-го суверенітету. На думку В. Богданора, це може стати причиною постановки питання про те, чи можуть громадяни розглядатися як третя палата Парламенту. На підставі цього вчений доходить висновку, що, незважаючи на некодифіковану конституцію Великобританії, маючи на увазі гнучку роль референдумів, у принципі можна стверджувати, що референдум перетворився на доктрину, яка може навіть стримувати Парламент.

Загалом, погоджуючись із професором В. Богданором, варто відзначити, що доктрина референдуму, як вона була представлена вище, усе ж таки має незавершений характер. Кожен із двох випадків, відповідно до якого потрібно проводити референдум, має свої винятки. Наприклад, у 2012 р. стало зрозуміло, що Шотландія ініціює проведення на своїй території референдуму про незалежність. Одним із важливих аргументів, який використав Вестмінстерський уряд задля збереження унії, стала обіцянка розширити фінансові повноваження Парламенту Шотландії. Після проведення у вересні 2014 р. референдуму про незалежність Шотландії і збереження, за його результатами, цілісного Сполученого королівства, було прийнято рішення про проведення, як зазначають у британській правовій літературі, *Devo-Max* – максимальної деволуції. Тобто, Парламент Великобританії наділив безпрецедентними фінансовими повноваженнями Парламент Шотландії. Відповідні зміни до Акта про Шотландію 1998 р. [8] були внесені Актом про Шотландію 2012 р. [9] і набувають чинності з квітня 2016 р. Однак ці зміни, які передбачають максимальну деволуцію, не були винесені на всенародне обговорення, що дає підстави стверджувати про незавершеність сформульованої референдної доктрини в аспекті деволуції.

Що ж стосується положення про те, що в разі розгляду Парламентом важливих конституційних змін потрібно проводити референдум, то в цьому випадку також є суттєві заперечення фактологічного характеру. Наприклад, Парламент 09 листопада 1998 р. прийняв Акт про права людини [10], а 24 березня 2005 р. – Акт про конституційну реформу [11], відповідно до якого створювався Верховний Суд Великобританії. Цими закона-

ми були внесені суттєві зміни до конституції Сполученого королівства, однак вони не були санкціоновані референдумом. У цьому контексті доцільно згадати про апеляцію, що була розглянута Високим судом Англії та Уельсу (Адміністративний суд) (*England and Wales High Court (Administrative Court)*) 28 червня 2008 р., на справу за позовом британського евроскептика й мільйонера Стюарта Вілера (*Stuart Wheeler*) проти офісу прем'єр-міністра Сполученого королівства і міністра закордонних справ та у справах Співдружності [12]. Суд відхилив позов щодо проведення референдуму з приводу ратифікації Лісабонської угоди, мотивуючи це компетенцією Парламенту з міжнародних питань. У цьому випадку тим самим суд визнав суверенітет Парламенту вищим за народний суверенітет, хоча це питання мало важливе правове значення.

Усе вищевикладене дає підстави стверджувати, що доктрина референдуму у Великобританії є не до кінця сформованою. Хоча її активне практичне застосування засвідчує обмеження парламентського верховенства *de facto*, однак *de jure* Парламент залишається суверенним. При цьому вирішення питання щодо проведення чи не проведення референдуму з приводу того або іншого питання більшою мірою знаходиться в політичній, а не юридичній площині.

Із референдною практикою у Великобританії тісно пов'язаний конституційний процес деволуції. М. Онішук із цього приводу слушно підкреслює: «Референдна демократія у Великій Британії розглядається і як режим, що сприяє легітимній протидії сепаратистським настроям у Північній Ірландії, Шотландії та Уельсі» [13, с. 241]. Це є одним зі свідчень тісного взаємозв'язку в розвитку й конституційно-правовому становленні двох важливих елементів «нової британської конституції» – референдуму та деволуції.

Деволуція (від англ. *Devolution* – передавання) – це процес передавання владних повноважень від Вестмінстерської системи державних інститутів до регіональних. Цей конституційний процес був започаткований у 70-ті рр. ХХ ст., коли в Парламенті Сполученого королівства більшість утримувала Лейбористська партія. У 1978 р. Парламент приймає два Акти про деволуцію: Акт про Уельс 1978 [14] та Акт про Шотландію 1978 [15]. Важливим положенням цих Актів було те, що деволуційні зміни набувають чинності лише в тому випадку, якщо вони отримують підтримку населення відповідних регіонів на референдумах. У 1979 р. були проведені зазначені плебісцити, результатом яких стало відхилення деволуції як громадянами Шотландії, 40% яких проголосувало за цю ідею, так і громадянами Уельсу, де підтримку цьому процесові висловила ж виборців [4, с. 90].

Конституційний процес деволуції продовжився після повноцінного повернення лейбористів до влади в 1997 р. Тоні Блер, загалом симпатизуючи деволуції, пам'ятав про фіаско 1970-х рр., коли лейбористський уряд утратив багато часу для розробки і просування ідеї деволуції лише для того, щоб ця пропозиція була відхилена на Шотландському та Уель-

ському референдумам. З метою уникнення аналогічних результатів Прем'єр-міністр Великобританії запропонував, щоб референдуми були проведені до того, як законодавство про деволуцію буде представлено в Парламенті, а не після того, коли воно буде прийнято, як це трапилось в 1979 р. [4, с. 91-92]. Саме тому референдуми були проведені в Шотландії та Уельсі в 1997 р., а в Північній Ірландії в 1998 р., на яких ідея деволуції отримала підтримку населення. Тільки після цього уряд розробив і вніс на розгляд Парламенту відповідне законодавство. Наслідком цього стало прийняття Парламентом Сполученого королівства вже в 1998 р. трьох Актів, які були спрямовані на повномасштабне проведення деволуції в країні із запровадженням регіональних представницьких інституцій.

Актом про Шотландію 1998 р. [8] передбачалося створення Парламенту Шотландії, Актом про правління Уельсу 1998 р. [16] – Національної Асамблеї Уельсу, Актом про Північну Ірландію 1998 р. [17] – Асамблеї Північної Ірландії. Уведення регіональних представницьких інститутів, наділених законодавчими повноваженнями, спершу може здатися серйозним кроком на шляху обмеження, а то й руйнації законодавчого верховенства Парламенту Сполученого королівства. Однак у цьому контексті варто погодитися з думкою П. Лейланда, який слушно підкреслює: «... поряд із запровадженням конституційних реформ після 1997 року, велика увага приділена збереженню суверенітету Вестмінстерського Парламенту» [18, с. 50]. Зокрема, під час запровадження деволуції було вжито заходів задля гарантування дотримання та дієвості основоположного принципу британської конституції.

Говорячи про вплив на принцип парламентського верховенства деволуції, потрібно відзначити, що сутність останньої полягає в асиметричному передаванні влади регіональними інституціями у межах унітарної держави. Асиметрія деволуції виявляється не лише в тому, що різні регіони отримують різний обсяг законодавчих, фінансових тощо повноважень, а й в тому, що базовий регіон Сполученого королівства – Англія, не має свого окремого регіонального представницького органу. Тому всі рішення та закони стосовно Англії приймаються у Вестмінстерському Парламенті, а право голосу з приводу цих питань мають також і ті депутати, які обрані від інших регіонів єдиної країни (Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії), що сприяє, на думку британських конституціоналістів, об'єднанню держави.

Коротко охарактеризувавши специфіку конституційного процесу деволуції, варто зазначити, що створення національних регіональних представницьких органів, зокрема Парламенту Шотландії, не руйнують конституційний принцип законодавчого верховенства Вестмінстерського Парламенту. Джон МакЕлдауні (*John McEldowney*) наголошує: «Парламент Великобританії зберігає владу законотворчості з приводу тих питань, які були делеговані деволуційним легіслатурам, так що може не брати до уваги прийняті ними

закони» [19, с. 212]. Зокрема, у п. 7 ст. 28 Акта про Шотландію 1998 р. передбачено: «Цей розділ (про законодавчу компетенцію Парламенту Шотландії – авт.) не впливає на владу Парламенту Сполученого Королівства щодо створення ним законів для Шотландії» [8]. Акти регіональних легіслатур набувають чинності й, відповідно, мають силу закону лише після того, як отримують королівську санкцію.

При цьому природа співвіднесення законодавчої влади центрального Парламенту Великобританії та регіональних легіслатур полягає в тому, що з юридичного погляду закони деволуційних інституцій є актами делегованого законодавства, оскільки можуть прийматися лише на підставі й у межах тих повноважень, які надані відповідним представницьким регіональним органам конкретними актами Вестмінстерського Парламенту: Парламенту Шотландії – Актом про Шотландію 1998 р., Національній Асамблеї Уельсу – Актом про правління Уельсу 1998 р., Асамблеї Північної Ірландії – Актом про Північну Ірландію 1998 р. Будь-який Акт деволуційної легіслатури *de jure* може бути скасований Актом Вестмінстерського Парламенту. Із теоретико-правового погляду це право слугує свідченням того, що конституційний принцип верховенства Парламенту зберігає своє значення. Щодо законів, які прийняті регіональними легіслатурами, то конституціоналісти їхню чинність і функціонування пов'язують із концептом «мовчазного вираження волі суверена» – Парламенту Сполученого королівства. Тобто, мовиться про те, що Акти деволуційних легіслатур своїм статусом і дієвістю завдячують не лише вже прийнятим Актам, якими Вестмінстер делегував певні повноваження, а й волі верховного законодавчого органу, який погоджується із дією прийнятих актів регіональними інституціями. Ще раз підкреслюємо, що юридично Парламент Великобританії зберігає за собою законодавче верховенство, оскільки має право здійснювати законотворчість із будь-яких питань, у тому числі з приводу тих, які були передані на регулювання деволуційним органам.

У цьому аспекті доцільно пригадати, що Сполучене королівство у своїй історії вже має приклад реалізації процесу, який за своїми ознаками доволі схожий із деволуцією. Мова йде про законотворчість Парламенту на території різних частин Британської імперії. 11 грудня 1931 р. Парламент тоді ще Британської імперії прийняв Вестмінстерський статут [20]. У ст. 4 цього Акта передбачалося, що законодавча влада імперського Парламенту більше не розповсюджується на країни, які цим актом були визначені збірним поняттям «домініони». У ст. 1 Вестмінстерського статуту йшлося про те, що цей Акт стосується наступних домініонів: Канади, Австралії, Нової Зеландії, Ірландії, Ньюфаундленду. Відповідно, до вже згадуваної ст. 4 цього закону Акти імперського Парламенту могли мати на цих територіях законну силу лише в тому випадку, якщо вони приймалися на прохання або за згодою домініону.

Із цього приводу цікавою вбачається думка лорда-канцлера віконта Джона Сенкі (*John Sankey*), яку він висловив у справі Британської вугільної корпорації проти Короля [21]: «Беззаперечним є те, що владні повноваження імперського (британського – *авт.*) Парламенту за власною ініціативою приймати будь-які закони, дію яких він бажав би розповсюдити на Канаду, теоретично зберігаються. Справді, з погляду абстрактного права імперський Парламент міг би скасувати ст. 4 Вестмінстерського статуту чи знехтувати нею. Однак це теорія, яка не має стосунку до реальності». У цьому контексті Марк Елліотт (*Mark Elliott*) зазначає, що після відмови Парламенту Сполученого Королівства від повноважень щодо прийняття законів, які мають обов'язкову силу для певної території, повернення йому цієї влади неможливе з політичного погляду, що б не передбачала юридична теорія парламентського суверенітету [22, с. 546].

Підставою для проведення паралелі між конституційним процесом деволуції й долею законодавчої влади Сполученого королівства на території домініонів є так звана Угода Сьюела (*The Sewel Convention*). Вона отримала назву в честь лорда Сьюела (*Lord Sewel*), котрий у 1997–1999 рр. був міністром у справах Шотландії та відповідав за проведення білля про Шотландію 1998 р. через Палату лордів. Під час дебатів у межах другого читання білля у верхній палаті Парламенту, говорячи з приводу згаданого нами вище п. 7 ст. 28 Білля про Шотландію 1998 р., яким передбачено збереження законодавчої влади Парламенту Сполученого королівства з будь-яких питань, у тому числі регулювання яких делеговані регіональній легіслатурі, лорд Сьюел зазначив так: «... Як це сталося в Північній Ірландії на початку століття, ми очікуємо, що угодою буде встановлено положення, відповідно до якого Вестмінстер зазвичай не зможе законодавствувати з приводу делегованих питань у справах Шотландії без згоди шотландського парламенту» [23]. Ця ідея була прийнята, і тепер так звана Угода Сьюела застосовується, коли Парламент Великобританії бажав прийняти законодавство з питань, що, як правило, є справою шотландського парламенту, який законодавствує в цьому аспекті в межах конституційного процесу деволуції. У такому разі Вестмінстер може прийняти закон, тільки якщо шотландський парламент дав на це свою згоду. Пропозиції, що отримують згоду відповідно до Угоди Сьюела, нині також відомі як пропозиції законодавчої згоди (*Legislative Consent Motions*).

Положення Угоди Сьюела було фактично продубльовано й закріплено в п. 14 розділу 1 Меморандуму про взаєморозуміння (*Memorandum of understanding and supplementary agreement*) [24], який був укладений між урядом Великобританії та деволуційними адміністраціями й погоджений у вересні 2012 р. У цьому контексті Джон МакЕлдауні зазначає: «... політична реальність така, що свобода Парламенту Сполученого королівства здійснювати верховну законодавчу владу політично стримується наявністю деволуційних органів, і це доводиться наяв-

ністю угоди про підтвердження пропозиції законодавчої згоди» [19, с. 212].

Завершуючи розгляд питання про вплив конституційного процесу деволуції на принцип законодавчого верховенства Парламенту Великобританії, варто відзначити, що юридично цей конституційний принцип залишається непорушним. Задля цього в Актах про деволуцію Вестмінстер заклав низку положень, які зберігають юридичне значення і статус парламентського верховенства. Однак якщо розглядати співвідношення цього конституційного принципу з процесом деволуції в практичній площині, то, як нами було вище доведено, усе ж варто говорити про обмеження суверенітету Парламенту Сполученого королівства. У цьому контексті потрібно погодитися з висновком В. Шаповала, який, характеризуючи деволуцію, стверджував [25, с. 95], що це процес фактичного передавання суверенітету Вестмінстерського Парламенту регіональним легіслатурам.

Висновки. Проведене дослідження дає нам підстави стверджувати, що деволуція та референдна демократія органічно поєднані між собою й посідають важливе місце в побудові нової некодифікованої конституції Сполученого королівства. Якщо ж оцінювати вплив цих концепцій на принцип парламентського суверенітету з позиції не права, а факту, то, безсумнівно, вони є важливими засобами обмеження цього фундаментального конституційного принципу. **Пріоритетними напрямками майбутніх наукових досліджень** є передусім аналіз практичного застосування й розвитку конституційного процесу деволуції та використання референдумів як важливого інструменту безпосередньої демократії. По-друге, цей аспект вимагає також подальшого вивчення питання щодо майбутньої видозміни під впливом цих факторів як конституційно-правової теорії, так і самого конституційного принципу суверенітету Парламенту Сполученого королівства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дайси А.В. Основы государственного права Англии. Введение в изучение английской конституции / А.В. Дайси ; пер. с англ. О.В. Полторацкой ; под ред. проф. П.Г. Виноградова. – М.: 2-е издание. – М.: Типография Т-ва И. Д. Сытина, 1907. – 671 с.
2. Austin J. The Province of Jurisprudence Determined / J. Austin. – L.: John Murray, Albemarle str., 1832. – 480 p.
3. Queen's Speech. House of Lords, Wednesday, 27 May 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201516/ldhansrd/text/150527-0001.htm#15052714000178>.
4. Bogdanor V. The New British Constitution / V. Bogdanor. – Oxford : Hart Publishing, 2009. – 334 p.
5. Scottish Independence Referendum Act 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/asp/2013/14/introduction#openingWholeMod>.
6. Scottish Independence Referendum (Franchise) Act 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/asp/2013/13>.
7. When does the British Constitution require a Referendum? – V. Bogdanor's opinion on the place for the referendum in the UK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constitution-unit.com/2013/02/26/when-does-the-british-constitution-require-a-referendum-v-bogdanors-opinion-on-the-place-for-the-referendum-in-the-uk/>.

8. Scotland Act 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/contents>.
9. Scotland Act 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/11>.
10. Human Rights Act 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42>.
11. Constitutional Reform Act 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/4/contents#openingWholeMod>.
12. Wheeler, R (on the application of) v Office of the Prime Minister & Anor [2008] EWHC 1409 (Admin) (25 June 2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Admin/2008/1409.html>.
13. Оніщук М.В. Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики / М.В. Оніщук. – К.: Видавництво Європейського університету, 2009. – 450 с.
14. The Wales Act 1978 (Referendum) (Welsh Forms) Order 1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/uksi/1978/1953/contents/made>.
15. The Scotland Act 1978 (Referendum) Order 1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/uksi/1978/1912/contents/made>.
16. Government of Wales Act 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/38/contents#openingWholeMod>.
17. Northern Ireland Act 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/47/contents#openingWholeMod>.
18. Leyland P. Constitution of the United Kingdom: A Contextual Analysis / P. Leyland. – 2nd Revised ed. – Portland : Hart Publishing, 2012. – 362 p.
19. Parliament and the Law / edited by Alexander Horne, Gavin Drewry and Dawn Oliver. – Oxford : Hart Publishing, 2013. – 404 p.
20. Statute of Westminster 1931 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/22-23/4>.
21. British Coal Corporation and others (Petition) v The King (Quebec) [1935] UKPC 33 (6 June 1935) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bailii.org/uk/cases/UKPC/1935/1935_33.html.
22. Elliott M. United Kingdom: Parliamentary sovereignty under pressure / M. Elliott // International Journal of Constitutional Law. Vol. 2. – 2004. – № 2. – P. 545–554.
23. HL Debates, volume no. 592, part no. 191, 21 July 1998, column 791 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld199798/ldhansrd/vo980721/text/80721-20.htm>.
24. Memorandum of understanding and supplementary agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk/government/publications/devolution-memorandum-of-understanding-and-supplementary-agreement>.
25. Шаповал В.Н. Британская конституция: политико-правовой анализ / В.Н. Шаповал. – К. : Лыбидь, 1991. – 135 с.